

CYPERNKRISENS BAKGRUND

Av Biskop JOHN CULLBERG

Desenastemånadernas dramatiska aktualisering av Cyperns politiska problem har en tämligen komplicerad förhistoria. Då jag för fem år sedan under en intensiv januari-vecka hade tillfälle att avlyssna synpunkter och stämningar på den explosiva ön, kan en exposé av mina intryck måhända vara av intresse som en bakgrundsorientering.

Först ett ord om anledningen till mitt engagemang i detta sammanhang. Vid sammanträde med Kyrkornas Världsråds centralkommitté sensommaren 1958 förelåg en skrivelse från den cypriotiska medlemskyrkan med en alarmerande skildring av de svårigheter, som uppstått på grund av ärkebiskop Makarios' deportering; nu vädjade man till Världskyrkorådet om åtgärder. Centralkommittén beslöt att sända en "fraternal delegation" till ön med uppgift att skaffa sig en uppfattning om situationen och därefter avge rapport till organisationens centrum i Genève. Då man ville undvika varje politisk tolkning av aktionen, borde delegaterna tas från "neutrala" länder. Uppdraget gick till ledaren för det ekumeniska studieinstitutet i Boussay

(Schweiz), prof. H. H. Wolf, samt till undertecknad.

Innan jag går in på våra iakttagelser, torde en hastig historisk återblick vara på sin plats. Cypern koloniserades redan i mykensk tid av grekerna. Även det kristna inflytandet är från tidigt datum. Som vi kan läsa i Apostlagärningarna (11:19) bildades i samband med de palestinsiska förföljelserna en kristen diasporaförsamling på ön, som också genomkorsades av Paulus under dennes första missionsresa (Apg. 13:4 ff.). På 400-talet erkändes den cypriotiska kyrkan som självständig ("autokefal") med egen ärkebiskop och är så alltså inom ramen för den grekisk ortodoxa östkyrkan. Efter skiftande öden kom ön mot slutet av 1500-talet under turkiskt välde, som dock inte kunde utplåna den grekiskt-kristet orienterade kulturbilden. 1878 arrenderades Cypern av engelsmännen, vilka så småningom formligen annekterade ön och 1925 förvandlade den till brittisk kronkoloni.

Av öns befolkning på c:a en halv miljon är praktiskt taget fyra femtedelar greker och resten turkar (jag bortser här från några folk-

spillror av annat ursprung). Viktigt är, att ön i varje fall sedan början av den turkiska tiden saknat egen politisk ledning. Den enda myndighet, som kunde representera den grekiska befolkningen, var därför ärkebiskopen, vilken vid sidan av sin kyrkliga värdighet var s. k. etnark (ordagrant = folkfurste). Detta är anledningen till att kyrkans överhuvud traditionellt av befolkningen betraktats även som politisk ledare. Sedan ön kommit under engelsmännen, fick den muhammedanske muftin en liknande ställning för turkarnas vidkommande.

Turkarna har bott för sig själva i egna byar resp. stadsdelar med moskeer och annat tillbehör. Någon närmare kontakt synes därför inte ha förekommit mellan de båda befolkningsgrupperna, men till mitten av femtitalet har de kunnat leva relativt fredligt sida vid sida. Då hade emellertid den politiska enosis-rörelsen (för union med Grekland) tagit fart med den aggressiva EOKA-gruppen som påblåsare. Den var lika ovälkommen för engelsmännen som för turkarna. De förra fick noggsamt erfara, att en väsentlig sida av enosis var befrielsekampen mot det brittiska väldet, medan turkarna fruktade att i den nya situationen bli antingen underkuvade eller utdrivna. Därmed var förutsättningarna givna för hårda konflikter. När turkarna satte sig till motvärn mot de grekiska EOKA-männen, fick de otvivelak-

tigt visst stöd av engelsmännen enligt den gamla principen: divide et impera. På engelskt håll menade man inte utan skäl, att EOKA, organiserad av den grekiske översten Grivas, stod i maskopi med prästerna. För att komma till rätta härmed arresterade engelsmännen ett antal präster, kyrkor och kloster genomsöktes för beslagtagande av ev. vapenförråd, och till råga på allt: ärkebiskop Makarios deporterades från ön. Emellertid fortsatte de förbittrade striderna med offer från båda befolkningsgrupperna liksom bland de brittiska trupperna. Först i mitten av december 1958 skedde en avmattning.

Det var alltså relativt lugnt, när de båda delegaterna från Kyrkornas Världsråd drygt en månad senare landade i Nicosia. De möttes inte av några företrädare för kyrkan — dessa släpptes inte in på flygplatsen utan fick vänta på hotellet; däremot hade den brittiske guvernören sänt en representant, som älskvärt ordnade alla formaliteter. Redan samma eftermiddag påbörjades överläggningarna, som sedan praktiskt taget oavbrutet fortsatte under fyra dygn. Vi hade sålunda ingående samtal med de kvarvarande biskoparna, vi träffade befolkningen i några av oss själva utsedda byar, vi besökte församlingar, kloster, ett par gymnasier samt — icke minst — centralfängelset, vi mottogs av den brittiske guvernören och sammanträffade med några av hans underordnade

”district commissioners” samt med den anglikanske prästen, vi sammanfördes med grupper av grek-cypriotiska lekmän i ledande ställning. Den enda instans av betydelse på ön, som vi nödgades avstå från att lära känna, var den turkiske muftin; vår uppgift var ju av kyrklig och inte av politisk art!

Cypern är kyrkligt indelad i fyra stift med fem biskopar — ärkebiskopen har en suffraganbiskop under sig. Vid vårt besök fanns emellertid bara två biskopar på plats. Ärkebiskopen var i athensk exil, och han åtföljdes av den likaledes politiskt misstänkte Kyprianos av Kyrenia. På mera ogenomskinliga grunder befann sig Photios av Paphos enligt uppgift i Amerika. Återstod den 65-årige suffraganbiskopen Gennadios i Nicosia (”biskop av Salamis”) och den betydligt yngre Anthimos (Limassol), som var ställföreträdare (”locum tenens”) för Makarios. Den andligt mest betydande var otvivelaktigt Gennadios, som residerade i det gamla, rätt ruffiga ärkebiskops-palatset; man höll just på att bygga ett nytt, ståtligt residens åt den man, vars återkomst man bidade. Uttalandena från de båda biskoparna hade i stort sett samma tendens. Cypern måste få frihet och självbestämmanderätt. ”Vi hör till de civiliserade folken, och vi kan styra oss själva.” Det har förut rått fredlig koexistens mellan greker och turkar. Skulden för stridigheterna lades på engelsmännen, som gyn-

nade turkarna på grekernas bekostnad, bl. a. genom att ge dem nyckelställningar i förvaltning och polisväsen. Makarios’ återkomst skulle pacificera ön. Han är beredd att verka för alla mänskliga rättigheter åt turkarna enligt FN:s regler om folkminoriteter. På vår fråga, om Makarios kan tänkas ha auktoritet nog att genomföra dessa planer även gent emot de fanatiker, som till varje pris ville ha anslutning till Grekland, svarades från olika håll, att så säkert är fallet. Makarios är klok nog för att lägga fram funktionsdugliga kompromisser, och han är stark nog för att föra dem igenom. Ur kyrkans synpunkt är ärkebiskopens frånvaro katastrofal, då hela den kyrkliga konstitutionen förutsätter hans avgörande insatser. — Redan av det här anförda torde framgå, hur hopplöst det är att söka dra gränsen mellan religion och politik på Cypern. Kyrkligt och nationellt konvergerar i ärkebiskopens person.

Biskop Anthimos träffade vi bl. a. vid en kvalificerad lekmannsamling i hans stora men arkitektoniskt miserabelt planerade residens i Limassol. Man var omåttligt stolt över den nyinstallerade luftkonditioneringen, som säkert fyller ett viktigt ändamål under den heta årstiden. När den till vår ära som en isig orkan sattes på för fullt i januarikylan, huttrade vi alla och lyckades omsider få den avstängd. Anthimos, som just kommit hem

från ett besök hos Makarios i Athén, underströk kollegans synpunkter på situationen och uttryckte å ärkebiskopens vägnar den förhoppningen, att Världskyrkorådet skulle rekommendera dennes återvändande. Han tillfogade, att detta även skulle bli till gagn för briterna själva, då de eljest inte har någon auktoritativ förhandlingspartner på ön. Stor risk föreligger också under nuvarande kaotiska omständigheter, att det blir kommunisterna, som tar hem spelet. Dessa utgör redan 20 à 25 % av den grekiska befolkningen. Mycket hänger nu på den brittiske guvernörens möjligheter att påverka London i förnuftig riktning.

Dessa toner återkom praktiskt taget överallt. Så långt syntes saken alltså klar. Värre var att få besked, i vilken utsträckning kyrkan låtit engagera sig i stridigheterna. Officiellt förklarades givetvis, att briternas misstankar mot prästerna i detta avseende var ogrundade. Riktigheten av detta påstående torde dock få betvivlas. Det lär vara ofrånkomligt, att prästerna på många håll utgjorde lokala mellanhänder mellan överste Grivas' partisanstyrkor och ortsbefolkningen. Grivas, som tydligen var en cypriotisk Robin Hood, höll sig dold i de otillgängliga bergstrakterna. Trots att engelsmännen satt ett högt pris på hans huvud, begav han sig då och då förklädd ner i bygden för att förbereda framstötter. Det berättades, att han vid ett sådant till-

fälle i en tiggares gestalt bett själve guvernören om allmosor, givetvis utan att denne hade en aning om vilken betydelsefull person han hade framför sig. F. ö. tycks mycket få ha känt till hans utseende. I Durrels Cypernbok *Bitter Lemons* finns en illustration, som föreställer en grupp partisaner i en ödlig bergstrakt. Under bilden står, att den äldre mannen i mitten "förmodas" vara Grivas. Riktigheten av denna förmodan kunde jag lätt konstatera, då jag senare såg en tidningsbild från Grivas' triumfartade återkomst till Athén efter stridernas slut. På prästernas och kyrkfolkets initierade lojalitet kunde han emellertid säkert lita. Om Makarios blivit ett slags Messiasgestalt, betraktades Grivas nära nog som Johannes Döparen. Litet varstans kunde man inne i kyrkorna se väggar och valv bemålade med tre namn: Makarios — EOKA — Dighenis (= Grivas). Detta kompletterades med diverse uttrycksfulla slogans, t. ex. "Glöm ej motståndet!" "Frihet!"

Emellertid kvarstod frågan, om prästerna även aktivt tagit del i den väpnade motståndsrörelsen. På väg till Famagusta tog vi upp saken vid ett improviserat besök i byn Lissi, ett av rörelsens centra. I ett kafé presenterades vi högtidligen för en man, som levde högt på solens hjältegloria; den 18-årige pojken hade varit Grivas' närmaste man och dödats av engelsmännen. Hans porträtt återfanns i kaféer

och skolor tillsammans med Makarios och det grekiska kungaparet. I Lissi hade två präster arresterats och satts i fångläger. Vi undrade varför. Svar: Engelsmännen hade i kyrkan funnit vapenattrapper för dramatiska uppträdanden i ungdomsföreningen! Det lät ju relativt oskyldigt. Mot turkarna hade man just ingenting att erinra; man levde i gott förhållande till en turkisk grannby. Men det rådde en stor enighet om att engelsmännen måste bort. Det var de som stod i vägen för vinnande av det politiska målet.

Enligt trovärdiga uppgifter satt 35 präster i fängelse eller koncentrationsläger. Fem fanns i Nicosias centralfängelse, därav tre arkimandriter (överabbotar eller högre präster). De ansågs särskilt farliga. Några hade varit där i två à tre år. Fängelsedirektören gav oss generöst tillstånd att sammanträffa med dessa, som i en dystert svart rad tågade in i ett förrum. De fick tala fritt, visserligen i närvaro av en vaktkonstapel. Inte utan förvåning hörde vi dem deklarerera, att de häktats och hölls fängslade utan att veta varför; någon rättegång hade inte förekommit. Efteråt frågade jag fängelsedirektören, om denna uppgift kunde vara riktig. Han svarade diplomatiskt: "No comments. I have just to keep the prisoners." Samma ofinkänsliga fråga framställdes senare till guvernören. Denne förklarade, att normalt alla häktade hade tillfälle att försvara sig. Det fanns emellertid några undan-

tag. Hans motivering härför har sitt intresse. Vi har, sade han, klara bevis mot dessa prelater för svåra brott. En rättegång skulle avslöja, hur vi fått dessa bevis, och detta skulle blottställa cypriotiska medborgare för de svåraste repressalier.

Besöket hos guvernören, Sir Hugh Foot, skulle förtjäna ett särskilt kapitel. Att hans residens var omgivet av flerdubbla taggtrådsstängsel hade väl sina randiga skäl. Själv gjorde han ett utomordentligt intryck av klarsyn och balans. Tidigare hade han haft motsvarande ställning på Jamaica och systematiskt förberett öns självständighet. Samma program sökte han nu genomföra för Cyperns vidkommande. Sir Hugh bekräftade, att tidigare ett relativt gott förhållande varit rådande mellan greker och turkar. EOKA-fanatikerna hade emellertid skapat de svåraste problem, som militärt måste bemästras. Guvernören sökte nu etablera personliga kontakter mellan de båda grupperna genom regelbundna veckomöten för överläggningar om öns angelägenheter. Under förutsättning att fredliga förhållanden återställdes var han beredd att göra allt för att Makarios snarast möjligt skulle få återvända. Till grekerna ville han säga: Gå turkarna tillmötes — ett stycke mer än halva vägen.

Övriga konferenser och sammanträffanden utfyllde bilden men gav sakligt sett föga nytt. Så småningom vände vi oss vid att så snart vi visade oss mötas av en mäktig tal-

kör — inövad eller inte: Makarios, Makarios, Makarios! Som slutvignett må en mera pittoresk episod anföras. Efter mötet i Limassol bestämde vi oss hastigt för att tillsammans med vår tolk bila till en by i närheten, som heter Erini. Då vi anlände vid $\frac{1}{2}$ 8-tiden på kvällen, var byn försänkt i mörker. Tolken sökte förgäves väcka byprästen, som tillika med sin hjord gått till sängs. En ensam ljuspunkt ledde oss emellertid till ett kafé, vars innehavare höll på med nattstädningen. Vi undrade, om vi kunde få en kopp kaffe, vilket beviljades. Efter presentation frågade vi, om det var möjligt att råka några bybor. Kaféägaren lyste upp; ryktet om vårt besök på Cypern hade tydligen nått även denna metropol. Efter föga mer än fem minuter välldes det in yrvaket folk i alla åldrar, män, kvinnor och barn. Kaffekopparna kom i rörelse, och vi höll ett litet anförande om syftet med vår närvaro; vi ville veta, hur man såg på det kyrkliga läget. En lång och ståtlig karl reste på sig: "Kan man tala fritt här i kväll?" Jo då. Och så kom den vanliga refrängen. Ingenting fungerar, därför att engelsmännen har rövat bort Makarios. Vi invände något om att man dock på nära håll hade biskopen i Limassol, för att inte tala om byprästen. Detta gjorde ingen verkan. Titta på lyktan i taket, sade den reslige talesmannen. Om man skruvar bort glödlampan, tror ni då att den lyser något nämnvärt? Nej, där

ser ni. Prästen, som under tiden inställt sig, tyckte väl, att också han borde bruka ett verksamt bildspråk, men han valde ett mera ecklesiastiskt sådant. Har ni sett en skock får utan herde? Dom springer hit och dit utan ordning. Det är så vi känner oss. — Vi åkte tillbaka till Limassol med en känsla av att Makarios' frånvaro på ett sällsamt sätt gått hela öbefolkningen på hjärnan.

Av en tillfällighet kom tiden för vårt besök på Cypern att sammanfalla med de berörda makternas politiska konferens i Zürich, sedermera flyttad till London. Där fastställdes i princip den nya författningen för den självständiga republiken Cypern inom ramen för det brittiska samväldet, och Makarios tilläts återvända. På ön lär man i vissa kretsar ha givit delegationen från Kyrkornas Världsråd äran för det snabba resultatet. Detta rykte var alltså i någon mån överdrivet! Dock hade vi på ett otal ställen haft tillfälle att stryka under, att stridernas upphörande var en ofrånkomlig förutsättning för att man skulle få sina önskningar uppfyllda.

De senaste stridigheterna har åtminstone delvis sin grund i situationen från våren 1959. Redan då kunde man förutse, att överrepresentationen för den turkiska minoriteten inom den nya republiken skulle vålla svåra komplikationer och bland grekerna skapa ökad animositet gentemot de muhamme-

danska medbröderna. Det går inte heller så lätt att av "fredlig koexistens" mellan från varandra separerade folkgrupper åstadkomma verkliga samarbetsorgan. Den turkiske vicepresidentens vetorätt hotade också att lamslå det politiska livet. Å andra sidan ter det sig naturligt, att det skulle bli britterna, som fick återställa ordningen. Någon egentlig fientlighet mot engelsmännen som sådana kunde vi aldrig konstatera. EOKA hade visserligen blodiga uppgörelser med de brittiska trupperna, men det berodde på att man i britterna såg hindret för planerna på union med Grekland resp. den fulla självständigheten. Guvernören respekterades i alla läger, hans positiva inställning var känd och erkänd, och de engelska soldaterna kunde vid permission obehindrat röra sig bland befolkningen i Nicosia. Ibland kunde man väl höra talet om Cyperns "slaveri under England", men man var tämligen medveten om att detta var en propagandistisk överdrift. Gatulivet flöt normalt som i varje halvorientalisk stad.

Att Makarios skulle bli statschef

var en politisk nödvändighet; hans auktoritet bland grekcyprioterna var ju av det unika slaget. Saken måste dock ur kyrkans synpunkt beklagas. Därmed konserverades nämligen kyrkans traditionella politisering till förfång för de religiösa uppgifterna. De klarsynta bland kyrkomännen väntade på en andlig inspiration genom Makarios. Bl. a. hade han före deporteringen visat intresse för den betydelsefulla Zoe-rörelsen med dess nya metoder i församlingsliv, själavård, ungdomsarbete m. m. Även för den nedgångna prästutbildningens vidkommande behövdes krafttag, till vilka man visste ärkebiskopen vara beredd och kapabel. Men detta förutsatte, att han verkligen fick ägna sig åt sin kyrka och inte behövde pressas av politiska uppgifter.

Den tjusiga Medelhavsöns många vänner önskar, att den nu skall få en tid av konstruktiv återuppbyggnad. Ej mindre önskar man, att Cyperns traditionsrika kyrka skall lösgöras ur sin förstelning och bli en levande lem i den världsorganisation, som med paulinsk terminologi är Kristi kropp.